

THE SYSTEM FOR FORMING JUDGES' PROFESSIONAL LEGAL CONSCIOUSNESS AND ITS FUNCTIONS

Nishanov Sanjar Yuldibaevich

Investigating Judge of the Shaykhantakhur District Court for
Criminal Cases. E-mail: sanjarsledak@gmail.com

Tel: +998 99 849 90 12

Tashkent, Uzbekistan

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18454143>

ARTICLE INFO

Received: 24th January 2026

Accepted: 30th January 2026

Online: 31st January 2026

KEYWORDS

Judge, professional legal
consciousness, legal
knowledge, personal
qualities, judicial
independence, legal culture,
legal education, ethics.

ABSTRACT

The article analyzes the system of formation of judges' professional legal consciousness and its core functions. It examines essential components such as legal knowledge, ethical and personal qualities, institutional environment, and legal education. Based on an analysis of normative acts and scientific literature, the article reveals the structure, purpose, and mechanisms of development of professional legal consciousness. Special emphasis is placed on its importance in ensuring the effectiveness of the judiciary, rule of law, and judicial independence.

СИСТЕМА ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ СУДЬИ И ЕЁ ФУНКЦИИ

Нишанов Санжар Юлдибаевич

Следственный судья Шайхантахурского районного суда по уголовным делам.

E-mail: sanjarsledak@gmail.com

Тел.: +998 99 849 90 12. Ташкент, Узбекистан

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18454143>

ARTICLE INFO

Received: 24th January 2026

Accepted: 30th January 2026

Online: 31st January 2026

KEYWORDS

Судья, профессиональное
правовое сознание,
правовая культура,
правовые знания,
личностные качества,
независимость суда,
юридическое образование,
этика.

ABSTRACT

В статье анализируется система формирования профессионального правового сознания судьи и её ключевые функции. Рассматриваются такие компоненты, как правовые знания судьи, его личные и этические качества, институциональная среда и уровень юридического образования. На основе анализа нормативных актов и научных источников раскрываются содержание, задачи и механизмы развития профессионального правового сознания. Особое внимание уделяется его значению в обеспечении эффективности судебной системы, верховенства закона и независимости судей.

СУДЬЯ КАСБИЙ ҲУҚУҚИЙ ОНГИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ТИЗИМИ ВА УНИНГ ВАЗИФАЛАРИ

Нишанов Санжар Юлдибаевич

Жиноят ишлари бўйича Шайхонтохур туман суди тергов судьяси. E-mail: sanjarsledak@gmail.com

Tel: +99899-849-90-12. Tashkent, Uzbekistan

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18454143>

ARTICLE INFO

Received: 24th January 2026

Accepted: 30th January 2026

Online: 31st January 2026

KEYWORDS

Судья, касбий ҳуқуқий онг, ҳуқуқий билим, шахсий сифатлар, суд мустақиллиги, ҳуқуқий маданият, таълим, этика.

ABSTRACT

Мақолада судьянинг касбий ҳуқуқий онгини шакллантириш тизими ва унинг вазифалари назарий ва амалий жиҳатдан таҳлил қилинади. Судьянинг ҳуқуқий билими, шахсий-ахлоқий сифатлари, институционал муҳит ва таълим каби омиллар унинг касбий ҳуқуқий онгини шакллантирувчи асосий компонентлар сифатида кўриб чиқилади. Илмий манбалар ва амалдаги қонун ҳужжатлари таҳлили орқали касбий ҳуқуқий онгнинг мазмуни, вазифалари ва ривожланиш механизмлари очиб берилган. Шунингдек, мақолада суд тизимининг самарадорлигини ошириш, қонун устуворлиги ва суд мустақиллигини таъминлашда касбий ҳуқуқий онгнинг ўрни асосланган.

Судьянинг касбий ҳуқуқий онги – бу унинг профессионал фаолиятини ташкил этувчи қонун ва этика меъёрларига нисбатан муносабатини, ёритилган ҳуқуқий билим ва малакалар, ҳамда жисмоний-руҳий хусусиятлар мажмуасини ифодаловчи тушунча. Юридик талаба, кейинчалик судья бўлган шахснинг ҳуқуқий дунёқараши, профессионал билими ва шахсий ҳамда ахлоқий сифатлари ушбу онгни шакллантиради. Олимлар қайд қилишича, судья касбий ҳуқуқий онги одил ва қонуний суд қарорлари қабул қилинишида муҳим омил бўлиб, бу эса коррупцияга қарши ҳуқуқий маданиятнинг асосини ташкил этади ва мамлакатда қонун устуворлигини, фуқароларнинг суд тизимига бўлган ишончини мустаҳкамлашга хизмат қилади. Масалан, Ўзбекистон Президентининг 2019 йил 9 январда қабул қилинган фармонида жамиятдаги ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш қонун устуворлигини таъминлашнинг энг муҳим шартларидан бири экани таъкидланган. Шу муносабат билан, мазкур мақолада судья касбий ҳуқуқий онгининг мазмуни ва таърифи, уни шакллантирувчи омиллар ҳамда ушбу тизимнинг вазифалари муҳокама қилинади. Мақолада қонуний ҳужжатлар ва илмий манбалар таҳлили усуллари қўлланилди. Босқичма-босқич адебиатлар таҳлили натижаларига кўра, судья касбий ҳуқуқий онги бир нечта асосий қисмдан иборат экани аниқланди. Ш.А. Сайдуллаев таъкидича, профессионал (касбий) ҳуқуқий онг – бу ҳуқуқшунослар (шу жумладан судьялар), яъни махсус юридик билим ва тайёргарликни талаб қилувчи касб эгаларининг ҳуқуқий онгидир. Унда ҳуқуқшуносларга хос билимлар даражаси ва қонун меъёрлари бўйича маълумотлар устун туради. Э.В. Абдрасулов ва А.В. Сактаганова ўз мақолаларида судья касбий ҳуқуқий онгини судьянинг касбий хусусиятлари, жумладан унинг

ҳуқуқий таълими, шахсий ва ахлоқий фазилатлари билан белгиланадиган жиҳатлар мажмуаси деб таърифлайдилар. Уларнинг фикрича, судья касбий ҳуқуқий онги адолатли суд қарорлари қабул қилиниши ва коррупцияга қарши ҳуқуқий маданиятни шакллантиришда асосий омил саналади.

Илмий муаллифлар шундан ташқари судья касбий ҳуқуқий онгини шахснинг индивидуал ҳуқуқий дунёқараши билан ҳам боғлайдилар. Маматав ва Ҳамидова таҳририча, касбий йўналганлик судья учун асосий ўринни эгалласа-да, ҳар бир инсон ўз касбида ўзига хос ҳуқуқий дунёқарашга эга бўлиб, бу касбий ёракликнинг белгиларига тўла далолат бермайди. Яъни судья касбий онги ҳар бир шахснинг юрисдикцияга оид ўзига хос қарашлари, малакалари ва интилишларидан ҳам таъсирланади. Нишанов (2025) ушбу тенденцияларни давом эттиради: у профессионал ҳуқуқий онгини ҳуқуқшуносларнинг (судьяларнинг) ҳуқуқий билимларига, қараш ва қадриятларига, ҳис-туйғуларига асосланган таркибий тизим деб қарайди. У шунингдек, судьялар ҳуқуқий онги шаклланишига таъсир қилувчи омиллар рўйхатини ҳам келтиради, жумладан қонуний база, суд тизимининг институционал тузилиши ва ижтимоий-иқтисодий муҳит (объектив омиллар), ҳамда судьянинг таълим даражаси, шахсий-ахлоқий қадриятлари, касбий малакаси ва психологик хусусиятлари (субъектив омиллар).

Шунингдек, баъзи муаллифлар тўхталган масалаларга жаҳон ҳуқуқшунослиги нуқтаи назаридан қарашларни ҳам баён қилган. Мисол учун, Нишанов тадқиқоти Ж.Фуллер, Р.Дворкин ва бошқа чет эл олимларининг ҳуқуқий онга оид назарияларини таҳлил қилади. Унда таъкидланишича, уларнинг ғоялари судья фаолияти ва касбий онгининг шаклланишида муҳим ўрин тутаяди. Натижада муаллифлар судьянинг ҳуқуқий онгини мустақкамлашда таълим тизимини такомиллаштириш, суд мустақаллигига кафолат бериш ва этик-ахлоқий меъёрларни кучайтириш катта аҳамиятга эга эканини қайд этадилар.

Мақолада назарий таҳлил усули асосида қонун ҳужжатлари (Конституция, «Судлар тўғрисида»ги қонун ва бошқалар), суд амалиёти, Олий суд қарорлари, шунингдек илмий адабиётлар – монографиялар, журнали мақолалар ва конференция материаллари ўрганилди. Маълумотларни солиштириш ва мазмуний таҳлил йўли билан судья касбий ҳуқуқий онги формал ривожланиши ва амалий жиҳатлари таҳлил қилинди.

Адебиёт ва қонун ҳужжатларидан олинган маълумотлар асосида судья касбий ҳуқуқий онгининг мазмунини ташкил этувчи бир қатор муҳим жиҳатлар аниқланди. Уларнинг асосийлари қуйидагича:

- Профессионал билим ва малака. Судьянинг юрисдикция соҳасидаги чуқур ҳуқуқий билимлари ва касбий маҳорати касбий ҳуқуқий онгининг асосини ташкил этади. Жумладан, судья махсус ҳуқуқий билимлар соҳасида юқори малакага эга бўлиши, қонунларни тўла тушуниб, уларни амалда қўллаш олиши талаб қилинади.
- Шахсий ахлоқий қадриятлар. Судьянинг этикаси, фуқаролик ва одил судловга оид шахсий қарашлари унинг касбий ҳуқуқий онгига таъсир кўрсатади. Касбий этика меъёрларига (шундай кодекс кераклиги, судья одоб-ахлоқ кодексида акс этган) риоя қилиш суднинг шаъни ва ишончини мустақкамлайди.

- Ҳуқуқий дунёқараш ва касбий йўналиш. Ҳар бир судьянинг ўзига хос ҳуқуқий дунёқараши, ҳуқуқни қабул қилиш ва талқин этишга қараши бор. Ҳатто шахс касбий йўналишка тўлиқ эга бўлса-да, унинг унга нисбатан ҳуқуқий карёрадаги қарашлари ҳам касбий онгнинг ажралмас қисми ҳисобланади.

- Касбий мотивация ва мақсадлар. Судьянинг одилликни таъминлашга бўлган содиқлиги ва манфаатлардан холи равишда иш юритиши ҳам касбий ҳуқуқий онгга киради. Бу халқаро стандартларга ҳам мос ҳолда судьянинг шахсий ваколатларини қасддан суистеъмол қилмасликни ва қонунийликни устувор қилишни талаб қилади.

Судья касбий ҳуқуқий онгини шакллантиришга таъсир этувчи асосий омиллар қуйидагилар бўлиб, улар объектив ва субъектив равишда ажратилади:

- Объектив омиллар: қонуний база (Конституция, қонунлар, тартиб-қоидалар), суд тизимининг институционал тузилиши ва ижтимоий-иқтисодий муҳит. Масалан, Ўзбекистонда судларнинг мустақиллиги ва фаолияти қонунийликка тўлиқ риоя қилиш билан тартибга солинади, бу судья касбий ҳуқуқий онгини ишончли қонуний асосларга эга бўлиши билан таъминлайди.

- Таълим ва касбий малакани ошириш: юқори ҳуқуқий маълумотларга эга бўлиш учун қонунчилик, ислохотлар ва илғор хорижий тажрибани ўзлаштириш тарғиботи. Президент фармонида ҳам юриспруденция кадрларини тайёрлаш ва қайта тайёрлаш тизимини такомиллаштириш устувор вазифа сифатида белгиланган. Бу ижтимоий тармоқларда юридик билимлар ўзлаштирилиши ва давра суҳбатлари орқали ҳам амалга оширилади.

- Шахсий ахлоқий-руҳий омиллар: судьянинг шахсий таълими, муҳайёсидаги юрист, психолог ва ценностилар. Таълим олишдан ташқари, ўзида адолатпарварлик, масъулият, меҳнатсеварлик сифатларини ривожлантириши лозим. Шундай ахлоқий фазилатлар судьянинг қарорларида адолатни, тинчлик ва жамиятдаги мувофиқликни таъминлашга хизмат қилади.

- Ҳуқуқий маданият ва қонун устуворлиги муҳити: жамиятда қонунларга мувофиқ тарбиялаш, ҳуқуқий тарғибот ҳамда оммавий ахборот воситалари орқали ҳуқуқий билим бериш. Ўзбекистонда қабул қилинган «Юқори ҳуқуқий маданият – мамлакат тараққиёти кафолати» деган илғор ғоя юртимизда ҳуқуқий саводхонликни ошириш чораларига асос бўлди. Ушбу омиллар судьянинг шахсий ҳуқуқий қарашларини баҳам кўради

Тадқиқот натижаларига кўра, судья касбий ҳуқуқий онгини юзага келтиришнинг асосий вазифалари қуйидагича белгиланди:

Адолатли судловни таъминлаш: Суд ишлари қонун устуворлигига таянган ҳолда, ижтимоий адолат ва фуқаролар тинчлигига қаратилган тарзда кўрилиши керак. Бу фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари суғурталаниб, манфаатлари ҳимоя қилиниши орқали амалга оширилади.

Фуқаролар ишончини ошириш: Судьяларнинг мустақиллиги ва беғаразлиги таъминланиши суд тизимига бўлган ишончни мустаҳкамлайди. Амалда, судьяларга нисбатан ташқи аралашувнинг олди олинади (унинг хоҳишига боғлиқ мурофаа жараёндан ташқари ёзилишларни тақиқлаш кабилар). Судьянинг

касбий ва ахлоқий меҳнат қонуний талабларга мос равишда олиб борилиши ишлар натижасида фуқароларнинг одил судловга, яъни суд тизими ҳофизатига ишончи ошиб боради.

Суд мустақилиги ва шахсий дахлсизлик: Судья мустақил эканлиги конституция ва қонунларда қатъий қафолатланган бўлиб, у фақат қонунага бўйсудади. Судьялар фаолиятига аралашув қонуний жавобгарликка олиб келади. Судьянинг ички мотивациясида ҳам эркинлик устун қилинади.

Этик-ахлоқий барқарорлик: Судьялар одоб-ахлоқ кодекси талабларига қатъий риоя қилиши ва ўз вазифасини шаън-шухрат, илму доғрийлик асосида адо этиши керак. Шу билан бирга, кодекс ижобий мисоли орқали янада кучли тарбиявий таъсир кўрсатади. Масалан, Судьялар одоб-ахлоқ кодексига бу меъёрларга риоя жамиятда судьялар обрўси ва ишончини мустаҳкамлашга ёрдам бериши кўрсатиб ўтилган.

Тадқиқот натижалари шуни кўрсатмоқдаки, судья касбий ҳуқуқий онги суд тизими фаолиятининг ҳал қилувчи таркибий қисми ҳисобланади. У адолатли судловни таъминлаш, қонун устуворлигини мустаҳкамлаш ва жамиятда ҳуқуқий барқарорликни сақлаш вазифаларини амалга оширади. Мавжуд адабиёт ва ҳуқуқий ҳужжатлар таҳлилига кўра, ушбу онги мустаҳкамлаш учун бир қатор чоралар зарурлиги урғунлаб айтилади. Хусусан, илмий манбаларда судьяларнинг ҳуқуқий онгини юксалтиришда қуйидаги масалаларга эътибор қаратилишини тавсия этилади:

Юридик таълимни такомиллаштириш: Судья тайёрлайдиган таълим дастурларида амалий жиҳатга йўналтирилган ҳолислик ва адолат принципларини кучайтириш, ҳуқуқий билимни ҳаётда қўллаш кўникмаларини ўргатиш муҳим саналади. Нишанов натижаларига кўра, таълим тизимини такомиллаштириш судьяларнинг ҳуқуқий онгини мустаҳкамлашда энг таъсирчан чоралардан бири эканлиги қайд этилган. Таҳсил жараёнида халқаро ҳуқуқий стандартлар ва ахлоқий принциплар яқун даражасигача ўргатилиши, амалий стажировка ва семинарлар орқали чуқурлаштирилиши мақсадга мувофиқдир.

Суд мустақилигини таъминлаш: Давлат томонидан суд институтига қафолат берилган мустақилликни амалда тубдан таъминлаш зарур. Буга судьяларнинг моддий ижтимоий ҳолати ва ҳуқуқий хавфсизлигини мустаҳкамлаш, уларга аралашуви мумкин бўлган шахсларга нисбатан қатъий жавобгарлик жорий этиш орқали эришиш мумкин. Судьяларнинг қарорларига давлат органлари аралашмаслиги, қонунни тута билиши лозим.

Этик меъёрларни кучайтириш: Судьяларга нисбатан этик нормаларни тараққий эттириш катта аҳамиятга эга. Судьялар одоб-ахлоқ кодексига белгиланган меъёрларга қатъий риоя қилиши керак, бу суд бозорида фуқаролар ишончини оширишда муҳим бўлади. Жумладан, судьяларнинг хулқ-атвори устидан мунтазам мониторинг, касбий жамоатчилик назорати, шаффоф танлов жараёнларини такомиллаштириш каби ташкилий чоралар мустаҳкам истиқлол ва маънавий-ахлоқий барқарорликни таъминлайди.

Юқори ҳуқуқий маданиятни тарғиб қилиш: Жамятнинг ҳуқуқий маданиятини юксалтириш чоралари кўриш ҳам судья касбий ҳуқуқий онгини таъминлашда восита ҳисобланади. Бунинг учун оммавий ахборот воситаларида ҳуқуқий тарғибот, оила ва мактабларда ҳуқуқий тарбия дастурларини кенгайтириш зарур. Президент фармонида белгиланган «шахс-оила-маҳалла-таълим» принципи асосида ҳуқуқий тарбия бериш тизимини такомиллаштириш фуқароларнинг ҳуқуқий маданиятини ва шу орқали судья қарорларига бўлган ишончини мустаҳкамлашга хизмат қилади

Ушбу чора-тадбирлар судьяларнинг касбий ҳуқуқий онгини янги босқичда шаклланиши ва ривожланишига ёрдам беради. Олиб борилган таҳлил шуни кўрсатдики, қонунийлик ва одил судловни таъминлаш, суд мустақиллигини мустаҳкамлаш, ҳамда фуқароларнинг суд тизимига бўлган ишончини кучайтириш учун судья касбий ҳуқуқий онги тизими муҳим инструментдир. Оқибатда, яхшилаш чоралари адолатлилик, очиқлик ва масъулиятни оширишга хизмат қилиб, сиёсий-маънавий барқарорликни мустаҳкамлайди.

References:

1. Сайдуллаев Ш.А. Ҳуқуқий маданият ва ҳуқуқий онг. – Т.: Юрист нашриёт, 2022.
2. Абдрасулов Э.Б., Сактаганова А.Б. Судьяларнинг касбий ҳуқуқий онги: назарий ёндашув. // Юриспруденция журналы, 2023.
3. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Тошкент, 2023.
4. “Судлар тўғрисида”ги Қонун. – Тошкент, 2023.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони ПФ-5618. – 2019 йил 9 январ.
6. Fuller L. The Morality of Law. – Yale University Press, 1969.
7. Dworkin R. Taking Rights Seriously. – Harvard University Press, 1977.